

BOSHLANG‘ICH SINIF O‘QUVCHILARINING NUTQINI O‘STIRISH

Qobilova Kamola Azamatovna

Termiz davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi

Oripova Sevinch Norqobil qizi

Termiz davlat pedagogika instituti boshlang‘ich ta‘lim yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining og‘zaki va yozma nutqini rivojlantirish masalalari yoritilgan. Nutq bolalarning fikrlashi, muloqotga kirishishi, ijtimoiy muhitda faol ishtirok etishi uchun muhim vosita ekanligi ta‘kidlangan.

Kalit so‘zlar: Nutq, og‘zaki nutq, yozma nutq, boshlang‘ich sinf, o‘quvchi, nutqiy rivojlanish, muloqot, so‘z boyligi,

Kirish

Ta‘limning ilk bosqichi bo‘lgan boshlang‘ich sinf davrida bolalarning shaxs sifatida shakllanishi, tafakkuri va muloqot madaniyati tez sur‘atda rivojlanadi. Ayniqsa, bu davrda ularning nutq faoliyatini to‘g‘ri va izchil yo‘lga qo‘yish muhim ahamiyatga ega. Nutq – bolaning o‘z fikrini ifoda etish, atrofdagilar bilan muloqotga kirishish, o‘qish va yozishni egallashda asosiy vositadir. Nutqi rivojlangan bola o‘qish, yozish, fikrlash hamda jamiyatga moslashish jarayonlarida faol va muvaffaqiyatli bo‘ladi. Boshlang‘ich sinfda o‘quvchilarning nutqini o‘stirish – bu o‘qituvchining rejalashtirilgan, tizimli va bosqichma-bosqich olib boriladigan pedagogik faoliyatini talab etadi. Mazkur mavzu orqali bolalarning og‘zaki va yozma nutqini rivojlantirishning usul va vositalari, o‘yinlar, texnologiyalar va o‘qituvchi rolining ahamiyati yoritiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

O‘quvchilar nutqini o‘stirish boshqa o‘quv predmetlaridan o‘tkaziladigan mashg‘ulotlar bilan ham uzviy ravishda bog‘lanadi. Ona tili darslarida o‘quvchilar til yordamida tabiat va kishilar hayoti haqida bilim oladilar; ular kuzatishni, o‘ylashni va ko‘rganlari, eshitganlari, o‘qiganlari haqida to‘g‘ri bayon qilishni o‘rganadilar. Ona tili darslari bolalar lug‘atini boyitishga samarali yordam beradi, nutqni to‘g‘ri tuzishni o‘rgatadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari nutqi asosan ot, fe‘l, sifat, son va bog‘lovchilardan iborat bo‘ladi. 6-7 yoshli bola o‘z jumllarini murakkab grammatik tarkib asosida tuza oladi. Tajribadan ma‘lumki, bola ma‘nosiz so‘zlardan ko‘ra ma‘nodor tushunchalarni birmuncha tez va mustahkam eslab qolish xususiyatiga ega. Uning nutqi maktab ta‘limiga tayyorgarlik bosqichida kattalar bilan muloqotga kirishish, kishilarning fikrini uqib olish va to‘g‘ri idrok qilish darajasida, nutqning tuzilishi va grammatik qoidalariga mos, mantiqan izchil, ifodali, miqdor va ko‘lam jihatdan fikr almashishga yetarli bo‘ladi. Boshlang‘ich ta‘lim metodikasida yozma nutq og‘zaki nutqdan faqat uni amalga oshirish texnikasiga ko‘ra farqlanadi. Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari o‘rtasida o‘quvchini o‘qish va yozishga o‘rgatish uchun uning yozma nutqini shakllantirish yetarlidir, degan fikrlar mavjud.

Nutq — tilning fikr ifodalash va almashish jarayonlarida amal qilishi, tilning alohida ijtimoiy faoliyat turi sifatidagi muayyan yashash shakli. Nutq deganda uning og‘zaki (ovozli) va yozma ravishda namoyon bo‘lishidagi jarayonlar, ya‘ni so‘zlash jarayoni va uning natijasi (xotirada saqlangan yoki

yoʻzuvda qayd etilgan nutqiy fikrlar, asarlar) tushuniladi. Nutq ikki shaklga ega: ogʻzaki va yozma. Ushbu shakllarning har biri oʻziga xos xususiyatlarga, oʻz normalariga ega. Yaxshi gapirishni biladigan kishi har doim ham qanday qilib yaxshi yozishni bilmaydi, va aksincha: savodli yoʻzuvchi baʼzida ogʻzaki nutqlarda qiyinchiliklarga duch keladi. Shubhasiz, gapirish va yozish psixologiyasi bir xil emas. Ogʻzaki va yozma til - bu odamlar orqali bir-biri bilan aloqa qilishning ikki shakli. Ogʻzaki nutqning markazida nutq aʼzolaridan kelib chiqadigan eshitish hislari mavjud. Yozma nutqda asosiy rolni vizual va motorli (yozma qoʻlning harakatidan) sezgilar oʻynaydi, garchi bu erda ogʻzaki nutq jarayonida asosiy rol oʻynaydigan sezgilar ham muhimdir. Ushbu hislarning barchasi oʻqish, yozish, toʻgʻri gapirish qobiliyatini rivojlantirish uchun katta ahamiyatga ega. Eshitish qobiliyati past yoki koʻrish qobiliyatidan aziyat chekadigan odamlar odatda noaniq, loyqa, tushunarsiz, oʻqish va yozishda xato qilishadi. Ushbu nutqning har bir shakli bilan odamlar oʻrtasidagi aloqa turli yoʻllar bilan amalga oshiriladi. Ogʻzaki nutq odamlarning bevosita muloqotini anglatadi (ogʻzaki nutq, dialog, suhbat, munozara). Oʻqituvchining turli fanlarni oʻqitishdan maqsadi oʻquvchilarning nutq madaniyatini, nutq koʻnikmalarini shakllantirish, ijodiy qobiliyatlarini taraqqiy ettirish kabi masalalarni oʻz ichiga oladi. Oʻqituvchi nutqi oʻquvchilar uchun namunadir. Oʻquvchilarning nutqi ravon, tushunarli boʻlishi uchun eng avvalo uning nutqiga nuqsonlarni bartaraf etishga eʼtibor berish zarur. Toʻgʻri va ifodali gapirish har bir oʻqimishli kishi uchun hayotiy zaruriyat boʻlib qolgan hozirgi davrda oʻquvchilarning nutqini oʻstirish muammosi oʻquv-tarbiya tizimining eng dolzarb masalalaridan biri deb qaraladi. Shuning uchun ham olimlar K.B. Barxin, B.I. Sokolov M.A. Ribnikova vaboshqalarning metodik asarlarida oʻquvchilarning ogʻizaki va yozma nutqini oʻzaro muvofiq holda oʻstirish masalalariga alohida eʼtibor berilgan.

Nutqni rivojlantirishning maqsadi va vazifalari

Boshlangʻich sinf oʻquvchilarining nutqini rivojlantirishdan asosiy maqsad – ularning fikrini toʻgʻri, ravon va erkin ifoda eta olish koʻnikmasini shakllantirishdir. Bu maqsadga erishishda quyidagi vazifalar amalga oshiriladi:

1. Toʻgʻri talaffuz qilishni oʻrgatish;
2. Soʻz boyligini kengaytirish;
3. Mustaqil fikrlash va uni ifoda etish qobiliyatini rivojlantirish;
4. Ogʻzaki va yozma nutqni shakllantirish;
5. Matn tuzish, hikoya qilish, suhbatlashish malakalarini mustahkamlash.

Nutq turlarini rivojlantirish yoʻllari

Boshlangʻich sinfda nutqni rivojlantirish jarayonida oʻquvchilarning quyidagi nutq turlari ustida ishlanadi:

Og‘zaki nutq: Savol-javoblar, rolli o‘yinlar, suhbatlar, she‘r yodlash, ertak aytish orqali o‘quvchilar ravon gapirishga o‘rganadilar.

Yozma nutq: Insho yozish, gap tuzish, matn davom ettirish kabi topshiriqlar orqali bolalar yozma nutqni rivojlantiradilar.

Eshitib tushunish: Matn tinglash, diktant yozish orqali tinglab tushunish ko‘nikmalari shakllanadi.

O‘qib tushunish: O‘qilgan matn ustida ishlash, asosiy fikrni ajratish, savollarga javob berish orqali bolalar matnni tahlil qilishga o‘rgatiladi.

O‘yinlar va mashg‘ulotlar orqali nutqni o‘stirish

O‘quvchilarning nutq faoliyatini rag‘batlantirishda turli o‘yinlar va ijodiy mashg‘ulotlar muhim o‘rin tutadi. Masalan:

“Kim tez aytadi?” o‘yini – lug‘at boyligini oshirishda foydalidir.

“Rasmga qarab hikoya tuz” – tasviriy tafakkurni rivojlantiradi.

“So‘zdan so‘z top” – fonetik sezgirlikni oshiradi.

“Savol-javob doirasi” – suhbatga jalb etadi.

“Tugat hikoyani” – fikrlash va tasavvur qilish ko‘nikmasini oshiradi.

O‘qituvchining roli

O‘qituvchi – o‘quvchining nutqini o‘stirishda yetakchi shaxsdir. U bolaga namuna bo‘lishi, ularning har bir fikriga hurmat bilan qarashi lozim. O‘qituvchi quyidagilarga e‘tibor qaratishi zarur:

To‘g‘ri talaffuz va izohli so‘zlashuvga ahamiyat berish;

O‘quvchilarni doimiy rag‘batlantirib borish;

Har bir o‘quvchining fikrini tinglash;

Yozma ishlarni muntazam tahlil qilish;

Nutqiy muhit yaratish (rolli o‘yinlar, dramalar, sahna ko‘rinishlari).

Texnologiyalar yordamida nutqni rivojlantirish

Zamonaviy texnologiyalar bolalarning nutqini rivojlantirishda qulay vositadir. Jumladan:

Audiokitoblar, interaktiv darsliklar, video darslar orqali eshitish va tushunish rivojlanadi.

Multimedia taqdimotlar, interaktiv doska yordamida ko'rgazmali va eshitiladigan mashg'ulotlar samarali bo'ladi.

So'z o'yinlari ilovalari (Quizizz, Wordwall, Kahoot) – bolalarning qiziqishlarini oshiradi.

Xulosa

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutqini o'stirish – bu ularning nafaqat tilga oid ko'nikmalarini, balki umumiy tafakkurini, muloqot madaniyatini, mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Bu jarayonda o'qituvchi har bir bolaning shaxsiy rivojlanish sur'atini inobatga olib, doimiy tarzda izchil va ijodiy ishlashi muhimdir. Rivojlangan nutq esa o'quvchining butun hayoti davomida unga asos bo'luvchi eng muhim ijtimoiy ko'nikmadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. K. Qosimova, Safo Matchonov.... Ona tili o'qitish metodikasi Toshkent 2007
2. G'ulomov A, Qobilova B Nutq o'stirish mashg'ulotlari- T "O'qituvchi" 1995
3. Xalq ta'limi jurnali 2015-yil 3-soni.
4. Boshlang'ich ta'lim jurnali 2018- yil 6- son.